

Želimir Kešetović, Nevena Šekarić, Milan Lipovac*

VIDEO-NADZOR KAO MERA SITUACIONE PREVENCIJE U OBRAZOVNO-VASBITNIM USTANOVAMA

Apstrakt: U obrazovno-vaspitnim ustanovama, odnosno školskoj sredini, mogu se javiti različiti oblici kriminalnog ponašanja. Njihovi pojavi oblici u velikoj meri zavise od karaktera školske sredine, ali i neposrednih i posrednih aktera obrazovno-vaspitnog procesa. Priroda i specifičnosti kriminalnog ponašanja u obrazovno-vaspitnim ustanovama posledica su, između ostalog, i sredine u kojoj nastaju. S obzirom na usmerenost koncepta situacione prevencije na kontekstualne faktore kriminala, ovaj koncept poslužiće kao teorijsko polazište za razvijanje ideje o primeni video-nadzora u preveniranju kriminalnog ponašanja u obrazovno-vaspitnim ustanovama. Vredna zapažanja jeste činjenica da u domaćoj literaturi ne postoji dovoljan broj studija u kojima su se autori bavili ovom tematikom. U radu će biti napravljen osvrt na koncept situacione prevencije, a zatim i na mogućnosti koje video-nadzor pruža u pogledu sprečavanja kriminalnog ponašanja u školskoj sredini, na osnovu pregleda već sprovedenih istraživanja.

Ključne reči: školska sredina, kriminalno ponašanje, situaciona prevencija, video-nadzor

UVOD

U načelu posmatrano, u obrazovno-vaspitnim ustanovama ostvaruje se primarna funkcija koja je vezana za obrazovanje i vaspitanje učenika. Međutim, pored sticanja znanja, veština, stavova i kompetencija koje su obuhvaćene nastavnim planovima i programima, škola predstavlja ambijent u kojem se mogu dešavati ili se dešavaju različiti incidenti. Iako se incidenti sa školskom populacijom dešavaju i van školskog prostora, primeri delinkventnog ili kriminalnog ponašanja u školi u najvećoj meri skreću pažnju stručne, ali i najšire javnosti. U takvim slučajevima očekuje se sistemska reakcija koja bi trebalo da prevaziđe direktora škole, školski odbor i savet roditelja te konkretne škole, nego bi trebalo da uključi i druge institucije sistema. Sve ovo utiče na obimnu tematizaciju kriminalnog ponašanja učenika od strane različitih teoretičara i istraživača koji predlažu raznolike pristupe, mere i planove reagovanja na specifične oblike delinkventnog i/ili kriminalnog ponašanja u školskoj sredini.

Ovi pristupi se najjednostavnije mogu podeliti na interventni (represivni) i preventivni. Interventni pristup podrazumeva niz mera usmerenih na pomoć žrtvi, odnosno detetu koje je na direktan način ugroženo ili je već pretrpelo neku štetu, na delinkventa, ali i sredinu, a kako bi se negativne posledice takvog incidenta umanjile. Nasuprot ovome, nalazi se preventivni pristup koji, najjednostavnije rečeno, predstavlja niz mera koje su usmerene na izgradnju adekvatne školske sredine (ili pozitivne školske klime) i pre nego što do neželjenog događaja, odnosno delinkventnog ili kriminalnog ponašanja zaista i dođe. Preventivni pristup može obuhvatiti mere od fizičkog uređenja školskog prostora, preko mera prevencije ponašanja učenika, pa do kompleksnih preventivnih programa koje obuhvataju sve aktere obrazovno-vaspitnog procesa.

U nastavku rada će biti predstavljene osnovne karakteristike situacione prevencije, a sa ciljem razumevanja konteksta (ili teorijskog okvira) u kojem video-nadzor predstavlja jednu od mogućih mera prevencije neželjenog, odnosno delinkventnog ili kriminalnog ponašanja u školskoj sredini.

SITUACIONA PREVENCIJA KRIMINALA

Pojava koncepta situacione prevencije kriminala vezuje se za sedamdesete godine XX veka, s tim da je ovaj pristup postao veoma popularan tek poslednjih desetak i više godina. Koncept situacione prevencije omogućio je svojevrsnu promenu paradigme pružajući novi uvid u situacione (kontekstualne), odnosno sredinske faktore. Situacioni faktori su do tada od strane istraživača tretirani isključivo kao statička kategorija, međutim, nakon razvoja ovog koncepta, sagledava se i njihov dinamički karakter koji u određenom kriminalnom slučaju poseduje kapacitet da izazove i omogući kriminalno delovanje (Newman, 1997). Kao posebna prednost ovog koncepta ističe se to što se mere situacione prevencije mogu prilagoditi specifičnim uslovima u nekom okruženju ili usmeriti na preveniranje određene vrste kriminala. Naime, ovaj koncept podrazumeva identifikaciju, modifikaciju i kontrolisanje faktora koji deluju u situaciji u kojoj se ispoljava kriminalno ponašanje (Cornish & Clarke, 2003). Drugim rečima, delovanjem na situacione faktore nekog okruženja (npr. postavljanjem video-nadzora ili jačim osvetljenjem problematičnih zona) nastoje se smanjiti šanse za nastanak i ispoljavanje kriminalnog ponašanja. Nešto šire određenje ovog koncepta (Clarke, 1997) podrazumeva da situaciona prevencija obuhvata mere usmerene na smanjenje prilika za kriminal koje su:

- 1) prilagođene vrlo specifičnim formama kriminala;
- 2) usmerene na upravljanje, dizajn ili manipulisanje neposrednim okruženjem, sistematski i permanentno;
- 3) čine kriminalno ponašanje teškim, riskantnim i neoprostivim.

Proističući iz analize okolnosti koje na različit način doprinose javljanju određenih vrsta kriminala, ovaj koncept u prvi plan ističe značaj mera koje se preduzimaju u cilju smanjenja mogućnosti za javljanje različitih oblika kriminalnog ponašanja. Na taj način, situacioni pristup akcenat stavlja na sprečavanje pojava kriminala pre nego na otkrivanje i sankcionisanje prestupnika (Clarke, 1997). Drugim rečima, koncept situacione prevencije usmeren je na same sredinske faktore koji pogoduju nastanku i razvoju kriminalnog ponašanja, a ne na same učinioce.

Konceptom situacione prevencije ne nastoje se eliminisati kriminalne ili delinkvencijske težnje kroz unapređenje društva i njegovih institucija, već da se činjenje kriminalnih aktivnosti učini manje privlačnim za prestupnike. U tom kontekstu, cilj je ne prosto smanjiti mogućnosti za javljanje kriminala, već i demotivisati prestupnike za činjenje ovakvih dela, sprečavajući na taj način i relokaciju kriminala (Žunić Pavlović, V. i dr., 2011: 2). Dakle, ključna tačka situacionog pristupa nije krivično-pravosudni sistem, već najširi skup javnih i privatnih organizacija i aktera – škole, domovi zdravlja, saobraćajne komunikacije, lokalni parkovi i ustanove namenjene zabavnim sadržajima, aerodromi, zatvori, tržni centri itd. – svi oni socijalni sistemi koji svojim specifičnim delatnostima mogu predstavljati pogodno okruženje za različite oblike kriminala. Imajući to u vidu, situacioni pristup može se smatrati svojevrsnim načinom disciplinovanja postmodernih subjekata (Kanduž, 2009: 86). Na taj način, redukcija prilika za ispoljavanje kriminalnog ponašanja u velikoj meri utiče na ukupno smanjenje kriminala. Pored ove, još neke od karakteristika koje sam koncept čini vrlo popularnim među naučnom i stručnom javnošću jesu i širok spektar primenljivosti (u pogledu različitih vrsta kriminalnog ponašanja i konteksta izvršenja), niska cena i efikasnost u prevenciji i redukciji kriminala (Žunić Pavlović, V. i dr., 2011).⁷

Ono što koncept situacione prevencije razlikuje od ostalih kriminoloških teorija jeste predmet tematizovanja. Naime, većina kriminoloških teorija bavi se objašnjavanjem zašto se određeni pojedinci ili grupe, izloženi određenim psihološkim ili socijalnim uticajima, češće ponašaju delinkventno ili kriminalno. S obzirom na to da kriminalno ponašanje, odnosno činjenje kriminalnog dela, pored motivisanog učinioca podrazumeva i postojanje prilike za kriminalno delanje, potrebno je dati odgovarajuće odgovore i na pitanje zašto se određeno kriminalno ponašanje zbiva. Prema Koenu i Felsonu (*Cohen & Felson*), prilika za kriminalno delovanje, između ostalog, podrazumeva i prisustvo pogodne mete i odsustvo podobnog čuvara (1979). Stoga, pored postojanja kriminalnih sklonosti, potrebno je objasniti i na koji način takve sklonosti stupaju u interakciju sa situacionim faktorima koji pogoduju ispoljavanju kriminalnog ponašanja (Ekblom, 1994). Situacioni pristup tematizuje upravo ovaj drugi segment kriminalnog ponašanja.

Poslednjih godina „situaciona prevencija“ prerasta u „nauku o kriminalu“ (Knepper, 2009: 58), odnosno najdirektnije proizilazi iz takozvane nauke o kriminalu, koja je isto ono

⁷ Situacionu prevenciju, između ostalog, preporučuju i Ujedinjene nacije (UN) kao jedan od uspešnijih pristupa koji se primenjuju u unapređenju bezbednosti u domovima, školama i ostalim objektima. Mere situacione prevencije su naročito popularne u Velikoj Britaniji i Holandiji gde čine sastavni deo zvanične vladine politike (Clarke, 1997).

što je i socijalna prevencija za tradicionalnu kriminologiju (Clarke, 2004: 56).⁸ U postojećoj literaturi opisani su različiti modeli situacionog pristupa koji se primenjuju u prevenciji određenih vrsta kriminalnih aktivnosti (poput krivičnih dela sa elementima nasilja, organizovanog kriminala itd.) ili u određenoj sredini (školi, lokalnoj zajednici, kazneno-popravnim ustanovama, drugim javnim objektima). Kako je predmet tematizovanja ovog rada školska sredina, fokusiraćemo se na mere situacione prevencije primenljive u obrazovno-vaspitnim ustanovama. Naime, škole predstavljaju specifičnu sredinu u kojoj može biti ugrožena bezbednost ne samo učenika već i nastavnog i nenastavnog osoblja i svakog trećeg lica koje je, bilo neposredno bilo posredno, u kontaktu sa obrazovno-vaspitnom ustanovom. Osim vršnjačkog nasilja, nasilja između nastavnika i učenika ili od strane nekog trećeg lica, kao najrasprostranjenijih vidova kriminalnog delovanja u obrazovno-vaspitnim ustanovama, školske sredine su takođe izložene vandalizmu, provalama, krađama i drugim pojavnim oblicima oštećenja školske imovine. Imajući u vidu specifičnosti maloletničkog kriminalnog ponašanja (koje je uglavnom oportunističke prirode), zajedno sa niskim stepenom samokontrole i nedostatkom osećaja lične odgovornosti, mnogi autori smatraju da je upotreba situacionog pristupa u prevenciji kriminala u školskim sredinama opravdana i, štaviše, poželjna (Muncie, 2004). Deo koji sledi ukazaće na moguće mere situacione prevencije koje se mogu primeniti u obrazovno-vaspitnim ustanovama, proistekle iz klasifikacije tehnika situacione prevencije koju su razvili Korniš i Klark (Cornish & Clarke, 2003). U vezi sa ovom klasifikacijom, potrebno je naglasiti da se predviđene tehnike odnose na sve vidove kriminalnog ponašanja koje se može javiti u jednoj školskoj sredini.

Postojeća klasifikacija sastoji se iz pet kategorija i dvadeset pet tehnika. Prva kategorija obuhvata tehnike usmerene na promenu percepcije potencijalnih prestupnika o naporima koje je neophodno preduzeti u cilju vršenja kriminalnog dela.⁹ Druga kategorija obuhvata tehnike kojima se utiče na promenu percepcije učinilaca kriminalnih dela o riziku da budu otkriveni i uhvaćeni u toku vršenja dela.¹⁰ U treću kategoriju spadaju tehnike usmerene na smanjenje nagrada za učinioce ili očekivanih koristi od činjenja kriminalnog dela.¹¹

8 Konvencionalnoj kriminologiji suprotstavlja se takozvana „nauka o kriminalu“ koja mora biti mnogo primenljivija, sa akcentom na razumevanju kriminala umesto kriminalaca, momentalnu redukciju kriminala umesto dugotrajne socijalne reforme, redukovanje štete nanete žrtvama umesto pomaganja kriminalcima, problemski umesto teorijski orijentisana, usmerena promeni politike u kontroli kriminala (Clarke, 2004: 56).

9 Tehnike koje pripadaju prvoj kategoriji jesu: ojačavanje meta napada (korišćenjem različitih fizičkih barijera, zaštitom brava kako bi se sprečilo otvaranje improvizovanim uređajima, zaključavanjem škola nakon radnog vremena); kontrola pristupa i/ili odbijanje neovlašćenog ulaska u štićeni prostor (elektronskim identifikacijama, prisustvom radnika na ulazima, smanjenom frekvencijom ulazaka, ugradnjom barijera otpornih na vandalizam); skrining izlaza (odvojenim izlazima za nastavnike i učenike, obezbeđivanjem prolaza za učenike, smanjenjem izlazaka u grupama); uklanjanje potencijalnih prestupnika (planiranjem ugostiteljskih objekata i kladionica na lokaciji adekvatne udaljenosti od škole, odvojenim toaletima i svlačionicama za učenike različitog pola, mlađih i starijih razreda); kontrola oruđa i oružja (upotreba detektora metala na ulazima u škole i u pretraživanju učeničkih ormarića) (Cornish & Clarke, 2003: 90).

10 Druga kategorija obuhvata sledeće tehnike: produženi nadzor (kretanjem učenika u grupama, nošenjem alarmnih narukvica kako bi učenici mogli pozvati u pomoć, intenziviranjem nadzora od strane školskih policajaca i nastavnika, podizanjem svesti učenika da prijave svako sumnjivo ponašanje); uspostavljanje prirodnih barijera (osvetljavanjem škole i njenog okruženja, upotrebom detektora za pokret, ograđivanjem školskog dvorišta, projektovanjem prostora tako da se spreči pristup kritičnim tačkama osetljivih na vandalizam); smanjenje anonimnosti (nošenjem jedinstvene školske uniforme, identifikacionih kartica); sekundarni nadzor (nadzor od strane nastavnika, učenika i uz podršku školskog osoblja); formalni nadzor (angažovanjem školskih policajaca i implementacijom video-nadzora i alarmnih sistema) (Cornish & Clarke, 2003: 90).

11 Tehnike koje pripadaju trećoj kategoriji jesu: skrivanje meta napada (ograničavanjem pristupa podacima o učenicima i nastavnicima, adekvatnim čuvanjem školskih evidencija, obezbeđivanjem mesta za parkiranje zaposlenima i posetiocima škola); uklanjanje meta napada (zabranom nošenja mobilnih telefona i skupo-

Tehnike smeštene u četvrtu kategoriju za cilj imaju ublažavanje ili neutralisanje situacionih faktora koji mogu doprineti izvršenju kriminalnog dela.¹² Peta kategorija sadrži tehnike kojima se povećavaju osećaji stida i krivice učinioca zbog kriminalnog dela koje je počinio kroz uklanjanje bilo kakvih mogućnosti za racionalizaciju ili opravdanje njegovog/njenog kriminalnog ponašanja.¹³

Kao što se može primetiti na osnovu predstavljene klasifikacije, video-nadzor kao mera situacione prevencije spadao bi u drugu kategoriju tehnika, odnosno mera kojima se ima za cilj promena percepcije potencijalog učinioca u kontekstu postojanja većeg rizika za činjenje kriminalnog ponašanja. Sa tim u vezi, u delu teksta koji sledi, fokusiraćemo se na video-nadzor kao meru situacione prevencije u obrazovno-vaspitnim ustanovama.

PRIMENA VIDEO-NADZORA¹⁴ KAO MERE SITUACIONE PREVENCIJE

U narednom delu teksta, fokus će biti na video-nadzoru kao jednoj od najšire korišćenih mera situacione prevencije. Najpre će biti predstavljen kratak istorijski razvoj u primeni ove mere u javnom sektoru uopšte, a zatim i u školskim sredinama.

Kako savremena tehničko-tehnološka rešenja svoju primenu nalaze u gotovo svim oblastima društvenog života, oblast prevencije i kontrole kriminala nije ostala imuna na takav uticaj. Pri reagovanju na kriminal uz upotrebu tehnologija prednost se daje unapređivanju prakse preventivnog postupanja, a mnogo manje sankcionisanju i tretmanu (Kovačević Lepojević, M. & Žunić Pavlović, V., 2012: 86).¹⁵ Stručnjaci smatraju da su biometrijska identifikacija, video-nadzor, skeniranje i nadzor nad komunikacijama najzastupljenije bezbednosne tehnologije čija primena izaziva uvek aktuelne polemike u savremenom društvu (Pavone & Esposti, 2012).

cenih stvari u školu, ostavljanjem stvari u zaključne ormariće, držanjem u sefovima vredniju školsku imovinu); identifikovanje imovine (vidljivim ili skrivenim obeležavanjem učeničke imovine, obeležavanjem školske imovine); prekid trgovine (pojačanim nadzorom nad radom onih objekata u kojima učinioci mogu preprodati ukradene stvari); poricanje benefita (uklanjanjem grafiti, dupliranjem školske evidencije, uklanjanjem posledica sajber vandalizma na sajtu škole) (Cornish & Clarke, 2003: 90).

- 12 Četvrtu kategoriju sadrži sledeće tehnike: redukcija frustracija i stresa (održavanjem optimalne temperature vazduha, stepena buke, osvetljenja, održavanje kvaliteta hrane u učeničkim kuhinjama); izbegavanje konflikata (poboljšanjem društvene klime u školama, obezbeđivanjem ranjivih učeničkih grupa poput Roma ili učenika sa posebnim potrebama); redukcija afektivnih stanja (promovisanjem nacionalne i verske tolerancije, podsticanjem pristojnog ponašanja na sportskim zbivanjima, razvijanjem kritičkih stavova prema medijskim sadržajima); neutralisanje vršnjačkog pritiska (razvijanjem veština u cilju neutralisanja negativnog socijalnog pritiska, disperzijom problematičnih učenika u različitim odeljenjima, podizanjem svesti o bezbednom učešću u saobraćaju i adekvatnom seksualnom ponašanju) (Cornish & Clarke, 2003: 90).

- 13 Poslednja, peta kategorija obuhvata sledeće tehnike: set pravila (polaganjem školskih kodeksa ponašanja, informisanjem o relevantnim zakonima i dr. pravnim aktima); postavljanje uputstava za ponašanje u određenim sredinama (postavljanjem jasnih znakova kojima se zabranjuju ulazak u određene prostorije, pušenje i odnošenje određenih stvari iz prostorije, edukovanjem o ponašanju u određenim situacijama i prostorijama koje sadrže potencijalno opasne materijale ili opremu); uticanje na savest potencijalnih učinilaca (isticanjem jasnih naredbi kojima se zabranjuju krađa i uništavanje škole imovine, nasilničko ponašanje, nošenje alkohola, oružja, grafiti itd.); podrška usvojenim pravilima (postavljanjem posuda za otpatke, izgradnjom dovoljnog broj toaleta, prekrivanjem grafiti); kontrolisanje upotrebe droge i alkohola (zabranom prodaje alkoholnih pića i cigareta maloletnicima, periodičnim analizama urina) (Cornish & Clarke, 2003: 90).

- 14 U tekstu koji sledi, za pojam video-nadzora koristiće se i termin CCTV (*Closed Circuit Television*).

- 15 Klark smatra da su tehnologije doprinele promenama ne samo u reagovanju na kriminal već i njihovom izučavanju (Clarke, 2004).

U oblasti društvene kontrole kriminala, naročito je vidljiva primena video-nadzora kao jedne od tehnoloških inovacija u sredinama u kojima se kriminal ispoljava u svojim najrazličitijim oblicima. U okvirima situacionog pristupa, video-nadzor se svrstava u mere formalnog nadzora¹⁶ kojima se deluje na percepciju rizika potencijalnih prestupnika da će biti otkriveni i uhvaćeni, što bi trebalo da ih odvraća od činjenja prestupa (Kovačević Lepojević, M. & Žunić Pavlović, V. 2012: 327). Na taj način, sistem video-nadzora deluje destimulirajuće na potencijalne učinioce kriminalnih aktivnosti time što povećava rizik da će biti otkriveni i sankcionisani usled takvog kriminalnog ponašanja. Osim sankcionisanja koje sledi učiniocu kriminalnog dela, sam čin njegovog otkrivanja povlači sa sobom i javnu osudu, što predstavlja dodatni destimulirajući faktor da do kriminalnog ponašanja ne dođe. Upravo ovakva *cost-benefit* procena kriminalnog delanja jeste jedna od ključnih karakteristika situacione prevencije.

Sa primenom video-nadzora u cilju osiguravanja imovine i kapitala počelo se krajem šezdesetih godina prošlog veka, u Velikoj Britaniji i Sjedinjenim Američkim Državama, kada su se njime najpre obezbeđivali objekti maloprodaje i banke,¹⁷ da bi se potom njegova primena u oblasti društvene kontrole kriminala proširila i na ostale sektore i druge evropske države. Britanski kriminolozi smatraju da sistemi video-nadzora mogu značajno doprineti prevenciji kriminala jer omogućavaju: otkrivanje učinilaca za vreme izvršenja krivičnog dela ili kasnije, redukovanje vremena tokom koga se može izvršiti krivično delo, pojačavanje prirodnog nadzora,¹⁸ unapređivanje uspešnosti fizičkog obezbeđenja, jačanje društvene kohezije, podizanje nivoa opreznosti, pojačavanje straha od javne sramote, stimulisanje kretanja u područjima pokrivenim video-nadzorom i porast broja prijavljivanja slučajeva policiji (Armitage et al., 1999, prema: Kovačević Lepojević, M. & Žunić Pavlović, V. 2012: 327).¹⁹ Osim toga, u literaturi se često navode dve tehničke prednosti upotrebe video-nadzora – s jedne strane, on može poslužiti kao pasivan alat za snimanje i kasnije reprodukovanje snimljenog materijala, dok, s druge strane, može poslužiti za aktivan monitoring od strane bezbednosnog personala, mada nije retka ni kombinacija ovih metoda (Nieto, M., 1997: 1).

- 16 Formalni nadzor ima za cilj da proizvede „zastrašujuću pretnju po potencijalne učinioce“ (Clarke, 1997: 20). U tom kontekstu, formalni nadzor podrazumeva rad policije i službi bezbednosti, odnosno onih subjekata čija je primarna odgovornost bezbednost, uz upotrebu savremenih tehničko-tehnoloških rešenja (poput CCTV ili biometrijskih tehnika).
- 17 Kako su video-rekorderi postali komercijalno dostupni tokom šezdesetih godina prošlog veka u Velikoj Britaniji, rana primena i razvoj CCTV uglavnom su bili ograničeni na sektor maloprodaje i do 1967. godine jedna kompanija (Photoscan) aktivno je promovisala CCTV u oblasti sprečavanja i hapšenja kradljivaca (Norris, C. et al., 2002: 111). U narednim godinama, korišćenje video-nadzora u preventivne svrhe proširilo se i na kontrolu saobraćaja, dok je u radu britanske policije tokom sedamdesetih i ranih osamdesetih godina prošlog veka upotreba video-nadzora bila ograničena samo na marginalizovane grupe poput sportskih huligana i političkih demonstranata (Isto.). Intenziviranje upotrebe video-nadzora u društvenoj kontroli kriminala dovelo je do toga da je do sredine devedesetih godina dvadesetog veka ova mera bila dominantna unutar zvaničnog vladinog programa za prevenciju kriminala, zauzimajući čak tri četvrtine njenog budžeta (Welsh and Farrington, 2004: 500).
- 18 Prirodni nadzor ili nadzor *per se* ima isti cilj kao i formalni nadzor, s tim da podrazumeva „korišćenje ‘prirodnog nadzora’ od strane ljudi koji se bave svojim svakodnevnim aktivnostima“ (Clarke, 1997: 21). Prirodni nadzor bi, shodno ovome, podrazumevao adekvatno osvetljenje, postavljanje ograda i drugih vidova perimetarske zaštite, kao i bilo koje druge mere kojima se poboljšava vidljivost, zaštita i kontrola problematičnih zona.
- 19 Efekti koji se mogu postići upotrebom video-nadzora u kontekstu situacionog pristupa jesu tek neki od mogućih pozitivnih učinaka kojima rezultira korišćenje CCTV u monitoringu javnog prostora. Tako Isnard navodi široku lepezu ciljeva kojima se teži upotrebom CCTV sistema: smanjenje kriminala; smanjenje straha od kriminala; unapređenje javne bezbednosti; unapređenje imovinske sigurnosti; osigurati bezbedno mesto za razonodu ljudi u javnom prostoru; omogućiti osobama (poput starijih, invalida, žena i autohtonog stanovništva) bezbedno korišćenje javnog prostora (Isnard, A., 2001: 5).

U tom kontekstu, kao značajne karakteristike video-nadzora ističu se njegova sposobnost u dokumentovanju određenih događaja i vizuelno odvrćanje potencijalnih učinilaca kriminalnih dela. Upravo su ove široke mogućnosti koje pruža upotreba video-nadzora u prevenciji kriminala doprinele njegovoj sve većoj i učestalijoj primeni u različitim oblastima i sredinama društvenog života.

O upotrebi video-nadzora u javnom i polujavnom prostoru na evropskom kontinentu svedoči studija kojom je bilo obuhvaćeno šest evropskih prestonica, a koja je pokazala da se video-nadzor u velikoj meri koristi u prodavnicama, bankama, restoranima, barovima, transportnim stanicama i drugim vidovima javno dostupnog prostora (Hempel and Töpfer, 2004). Naime, studija je pokazala da širom Evrope 29% institucija javnog karaktera koristi neku vrstu video-nadzora, iako je takva proliferacija bila neujednačena (npr. u Londonu je 40% javno dostupnog prostora nadgledano kamerama, za razliku od Beča gde je to slučaj sa svega 18% javnog prostora).²⁰

Kada je reč o SAD, primena video-nadzora u prevenciji kriminala nešto je sporije tekla u odnosu na evropske gradove, ali im je zajedničko bilo to da je ova mera svoju primenu našla najpre u privatnom sektoru. Prema nekim autorima (Nieto et al., 2002; Norris, C. et al., 2002), tehnološki napredak, pad troškova i povećana zabrinutost za bezbednost nakon 11. septembra 2001. godine doveli su do nagle upotrebe tehnoloških inovacija u prevenciji kriminala, poput video-nadzora i biometrijskih tehnologija. Sa tim u vezi, od početka XXI veka, sistemi video-nadzora, osim u privatnom, beleže rast u upotrebi i u javnom sektoru.

U literaturi, među teoretičarima postoji konsenzus o povećanoj urbanizaciji, mobilnosti (kako lokalnoj, tako i globalnoj), socioekonomskom kontekstu i opštoj predstavi o „društvu rizika“ kao ključnim globalnim faktorima koji su doveli do intenziviranja nadzora gotovo svih društvenih delatnosti. Stoga su preventivni odgovori na potencijalno negativne pojave u vidu „redukcije prilika“, „situacione prevencije“ i „upravljanja rizicima“ postali deo glavne strategije odgovora na kriminalno ponašanje, među kojima se ističe i video-nadzor kao njen najšire rasprostranjen oblik. Polemišući o globalnim trendovima koji su uticali na intenziviranje u korišćenju video-nadzora u javnom sektoru, Norris i drugi govore o četiri faze postepene (doduše, nejednake) rasprostranjenosti video-nadzora u različitim državama sveta (2002). Ne upuštajući se u njihovo detaljnije objašnjavanje, te četiri faze jesu:

1. rasprostranjenost video-nadzora u privatnom sektoru;
2. rasprostranjenost video-nadzora u ključnim institucijama javnog sektora;
3. ograničena rasprostranjenost video-nadzora u javnom sektoru i
4. težnja ka „sveprisutnom“ video-nadzoru.

Dok Republiku Srbiju karakteriše manjkavost evaluacionih studija u oblasti primene video-nadzora u javnom prostoru (pa time i u školama), podaci na svetskom nivou generalno pokazuju da su sistemi CCTV prilično efikasni u smanjivanju i sprečavanju kriminalnih dela i korisni u procesuiranju osoba koje su uhvaćene u izvršenju takvih dela (Nieto, 1997). Sa druge strane, prisutna su i mišljenja prema kojima kamere (kao deo CCTV sistema) same po sebi ne sprečavaju kriminalna dela. Naime, one mogu da spreče izvršenje takvih dela u njihovoj blizini, ali suštinski dovode samo do relokacije kriminalnog ponašanja. Drugim rečima, kriminalna dela počinice se na nekom drugom mestu koje nije pokriveno video-nadzorom (Isnard, 2001). Međutim, i pored postojanja ovakvih polarizovanih stavova,

20 Detaljnije o ovome pogledati u: Hempel and Töpfer, 2004.

svakako se ne može odreći značaj koji upotreba CCTV ima u preveniranju neželjenih dela u javnom prostoru.²¹

Kada je reč o nekim mogućim etičkim dilemama u vezi sa upotrebom video-nadzora u javnom prostoru, uglavnom se kao najčešća navodi povreda prava na privatnost. Međutim, prema mišljenju većine pravnih eksperata, kontinuirani video-nadzor nad javnim prostorom ne predstavlja značajnu pravnu prepreku (Nieto, 1997: 4). Naime, ukoliko se sistem CCTV nad javnim prostorom posmatra kao jedan od validnih servisa kojim država nastoji da zaštiti svoje građane, u tom slučaju video-nadzor se ništa ne razlikuje od, na primer, policije koja vrši istu delatnost. Ovakva razmišljanja potkrpeju se stavom prema kome se upotrebom video-nadzora u ovakvom obliku ne utiče na individualnu privatnost, već se njime prvenstveno deluje na događaje koji se zbivaju u javnom prostoru koji svakako karakteriše odsustvo većeg stepena privatnosti (Isto.).

PRIMENA VIDEO-NADZORA U OBRAZOVNO-VASPITNIM USTANOVAMA

U poslednjih nekoliko godina, sve je приметnija pojava kriminalnog ponašanja koje stoji u vezi sa školskim ustanovama. Osim toga, osetna je percepcija rizika među učenicima, dok zabrinutost javnosti povodom ovog fenomena ne jenjava. S obzirom na specifičnost školskih sredina, rezultati dosadašnjih istraživanja ukazuju na to da se škole najčešće odlučuju za uvođenje video-nadzora i službe obezbeđenja, posebno nakon krupnih incidenata u školskoj sredini (Addington, 2009).²² U narednom delu teksta, fokus će biti usmeren na mogućnosti koje upotreba video-nadzora u školskom okruženju pruža, i to u kontekstu tri osnove funkcije CCTV – osmatranja, snimanja i odvrćanja (Simić i Bošković, 1991).

Osmatranje omogućava sagledavanje stanja nad prostorom koji se obezbeđuje. Ova činjenica olakšava rad zaposlenima na poslovima fizičkog obezbeđenja jer upućuje na donošenje suda o stanju bezbednosti i nad obezbeđenim prostorom u kojem nema trenutnog fizičkog prisustva radnika obezbeđenja (Mandić, 2015: 204).

Snimanje (arhiviranje) omogućava reprodukciju događaja, što je od izuzetnog značaja za poslove naknade analize (Mandić, 2015: 204).²³

Odvraćanje je funkcija koja ima prvenstveno psihološko dejstvo na lica koja imaju nameru da (legalno ili ilegalno) uđu u obezbeđen prostor, odnosno da u okviru tog prostora izvrše određenu nedozvoljenu radnju (Mandić, 2015: 204).²⁴

Imajući u vidu osnovni cilj situacione prevencije – dejstvo na učinioca u cilju njegovog odvrćanja od kriminalnog ponašanja, predstavljene funkcije CCTV idu u prilog postizanju takvog cilja. Mobilizacijom osnovnih funkcija CCTV mogu se sprečiti neželjeni incidenti

21 Svojevremeno je Poyner istakao kako je ugradnja CCTV u pet vozila gradskog prevoza dovela do smanjenja oštećenja imovine ne samo u tim vozilima već i na nivou čitavog arsenala vozila koji je brojao osam autobusa (Poyner, 1988).

22 Tzv. „vidljive mere bezbednosti“ koje se uvode u škole kako bi se sprečilo nasilje podrazumevaju implementaciju fizičkih uređaja (poput metal-detektora i sigurnosnih kamera), kao i obučeno osoblje (poput lica ovlašćenih za sprovođenje zakona i privatnog fizičkog obezbeđenja) (Addington, 2009: 1426).

23 U Zakonu o privatnom obezbeđenju (ZoPO) predviđena je obaveza čuvanja arhiviranih snimaka najmanje 30 dana, kao i postavljanje obaveštenja na vidljivom mestu da je objekat ili prostor zaštićen video obezbeđenjem (ZoPO, 2013, član 32, stav 1).

24 U praksi su česti slučajevi da se postave tzv. „lažne kamere“, odnosno da se koristi samo funkcija odvrćanja CCTV. U vezi sa ovim, trebalo bi napomenuti da je ovakav pristup u potpunosti pogrešan i da se adekvatna zaštita štićenog prostora može ostvariti samo sveobuhvatnim korišćenjem svih funkcija koje karakterišu CCTV.

koji su specifični za školsku sredinu, kao što su nasilno ponašanje, zloupotreba psihoaktivnih supstanci, uništavanje školske imovine, ispisivanje grafita i slično.

Prema istraživanju primene bezbednosnih tehnologija u 15 američkih država, najučestalija tehnologija koja se primenjuje u čak 90% škola jeste video-nadzor. Većina škola (82%) priključena je na centralizovani sistem nadzora, praćenje je moguće u realnom vremenu (proaktivno), kako unutar škole, tako i u njenom okruženju (Garcia, 2003). Video-nadzor se više primenjuje u srednjim nego u osnovnim školama, u gradskim nego u ruralnim sredinama, u većim nego u manjim školama (DeVoe et al., 2002, prema: Coon, 2004).

Urađivši analizu nekoliko studija slučaja o efikasnosti taktika situacione prevencije u američkim školama, O'Neil i Mek Gloin istakli su problem sprovođenja onih taktika koje nisu odgovarale stvarnim problemima konkretne školske sredine,²⁵ kao i taktika koje u teoriji odgovaraju takvim problemima, ali ih škole u praksi ne sprovode na adekvatan način (O'Neill & McGloin, 2007). Ovakvo činjenično stanje stvari u suprotnosti je sa osnovnim postulatom situacionog pristupa. Naime, kada se ima u vidu da se merama situacione prevencije nastoji ostvariti uticaj na sredinske faktore u cilju smanjenja mogućnosti za činenje kriminalnih dela, s pravom se insistira na analizi i evaluaciji sredinskog okruženja obrazovno-vaspitne ustanove.

ZAKLJUČAK

Situaciona prevencija predstavlja set mera u kojima je naglasak stavljen na kontekstualnim, odnosno sredinskim faktorima. Ovakav pristup omogućava prilagođavanje specifičnostima konkretnom okruženju u preveniranju delinkventnog i/ili kriminalnog ponašanja. Zagovornici ovog pristupa čak smatraju da je situaciona prevencija dobar okvir za razvijanje mera koje su prilagođene konkretnim oblicima kriminalnog ponašanja (Clarke, 1997; Cornish & Clarke, 2003). Ipak, najveća prednost ovog pristupa ogleda se u očekivanom preventivnom delovanju, odnosno usmerenost na eliminisanju sredinskih faktora koji pogoduju nastanku i razvoju kriminalnog ponašanja, a nasuprot interventnom (represivnom) pristupu koji je u najvećoj meri usmeren na otkrivanje i sankcionisanje prestupnika. Generalna pretpostavka situacione prevencije jeste da se prestupnik u velikom meri rukovodi procenom sredinskih faktora, koji u njegovom slučaju umanjuju izgleda da njegovo delo bude otkriveno, on identifikovan i kasnije uhvaćen/uhapšen. Imajući to u vidu, centralna ideja situacionog pristupa u preveniranju delinkventnog i/ili kriminalnog ponašanja jeste uticaj na sredinske faktore kojim se smanjuju prilike za ispoljavanje kriminalnog ponašanja.

Upravo na ovom tragu, u radu je sagledavan/predstavljen potencijalni doprinos situacione prevencije u smanjenju kriminalnog ponašanja u obrazovno-vaspitnim ustanovama, a kako ovaj teorijski pristup u školskoj sredini podrazumeva veći broj mera, njegov potencijalni doprinos je sagledavan u odnosu na jednu odabranu meru – meru video-nadzora. S obzirom na to da savremena tehničko-tehnološka rešenja pronalaze svoju primenu u gotovo svim oblastima društvenog života, ovi trendovi su se odrazili i na oblast unapređenja

25 Ova analiza je pokazala da je „neslaganje“ taktika situacione prevencije i stvarnih problema jedne školske sredine najčešće posledica toga što se škole za određenu taktiku odluče pod uticajem medijskih izveštavanja o školskim incidentima pre nego urade analizu sopstvenog okruženja i karakterističnih oblika kriminalnog ponašanja (O'Neill, L. & McGloin, J. M., 2007).

bezbednosti u obrazovno-vaspitnim ustanovama. Sa stanovišta socijalne prevencije, video-nadzor predstavlja meru formalnog nadzora jer predstavlja realnu pretnju po potencijalne prestupnike u smislu da će njihovo delinkventno i/ili krivično ponašanje biti otkriveno, a oni identifikovani. Zbog ovog video-nadzor deluje destimulišuće na prestupnike.

Imajući sve ovo u vidu, ne bi trebalo da iznenađuje veliki broj akademskih radova u kojima se mera video-nadzora povezuje sa školskom klimom, odnosno podizanjem nivoa bezbednosti u obrazovno-vaspitnim ustanovama. Osnovne funkcije video-nadzora u školskoj sredini, slično kao i u drugim sredinama, obuhvataju osmatranje, snimanje i odvrćanje, a dok svakako najveći izazov u proučavanju video-nadzora ostaje utvrđivanje mogućnosti i preciznih kriterijuma za analizu i evaluaciju efikasnosti ove mere situacione prevencije.

LITERATURA

- Addington, L. (2009). Cops and cameras: Public school security as a policy response to columbine. *American Behavioral Scientist*, 52(10), 1426–1446.
- Clarke, R. V. (2004). Technology, criminology and crime science. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 10(1), 55–63.
- Clarke, R. V. G. (Ed.). (1997). *Situational crime prevention* (pp. 53–70). Monsey, NY: Criminal Justice Press.
- Cohen, L. E. & Felson, M. (1979). Social change and crime rate trends: A routine activity approach. *American sociological review*, 588–608.
- Coon, J. K. (2004). *The adoption of crime prevention technologies in public schools. Doctor dissertation*. Cincinnati: University of Cincinnati, College of Education, Criminal Justice, and Human Services.
- Cornish, D. B. & Clarke, R. V. (2003). Opportunities, precipitators and criminal decisions: A reply to Wortley's critique of situational crime prevention. *Crime prevention studies*, 16, 41–96.
- Eklblom, P. (1994). Proximal circumstances: A mechanism-based classification of crime prevention. *Crime prevention studies*, 2, 185–232.
- Garcia, C. A. (2003). School safety technology in America: Current use and perceived effectiveness. *Criminal Justice Policy Review*, 14(1), 30–54.
- Hempel, L. & Töpfer, E. (2004). CCTV in Europe. *Final Report*, 15.
- Isnard, A. & Council, T. C. (2001). Can surveillance cameras be successful in preventing crime and controlling anti-social behaviours. In *character, impact and prevention of crime in regional Australia Conference, Australian Institute of Criminology, Townsville* (pp. 2–3).
- Kanduć, Z. (2009). *On various aspects of prevention in the post-modern society*.
- Knepper, P. (2009). How situational crime prevention contributes to social welfare. *Liverpool Law Review*, 30(1), 57–75.
- Kovačević Lepojević, M. & Žunić Pavlović, V. (2012). Primena video-nadzora u kontroli kriminala. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 2(2012), 325–345.
- Lipovac, M. (2012). Teorijski okviri za analizu i prevenciju sociopsiholoških rizika u obrazovno-vaspitnim ustanovama. U: *Bezbednosni rizici u obrazovno-vaspitnim ustanovama*. (str. 69–84). Beograd: Fakultet bezbednosti.
- Mandić, G. J. (2015). *Sistemi obezbeđenja i zaštite pravnih lica*. Beograd: Fakultet bezbednosti.
- Muncie, J. (2004). *Youth and Crime*. London: Sage Publications.
- Newman, G. (1997). Introduction: Towards a theory of situational crime prevention. In: Shoham, S. G., Newman, G. R. & Clarke, R. V. G. (Eds.). (1997). *Rational Choice and Situational Crime Prevention: Theoretical Foundations*. Dartmouth.
- Nieto, M. (1997). *Public video surveillance: is it an effective crime prevention tool?* (pp. 97–005). Sacramento, CA: California Research Bureau, California State Library.

- Nieto, M., Johnston-Dodds, K. & Simmons, C. W. (2002). *Public and private applications of video surveillance and biometric technologies*. California: California State Library, California Research Bureau.
- Norris, C., McCahill, M. & Wood, D. (2002). The growth of CCTV: a global perspective on the international diffusion of video surveillance in publicly accessible space. *Surveillance & Society*, 2(2/3).
- O'Neill, L. & McGloin, J. M. (2007). Considering the efficacy of situational crime prevention in schools. *Journal of criminal justice*, 35(5), 511–523.
- Pavone, V. & Esposti, S. D. (2012). Public assessment of new surveillance-oriented security technologies: Beyond the trade-off between privacy and security. *Public Understanding of Science*, 21(5), 556–572.
- Poyner, B. (1988). Video cameras and bus vandalism. *Journal of Security Administration*, 11(2), 44–51.
- Simić, R., Bošković, M. (1991). *Fizičko-tehnička zaštita objekata*. Beograd: Institut bezbednosti i Multialarm.
- Welsh, B. C. & Farrington, D. P. (2004). Surveillance for crime prevention in public space: Results and policy choices in Britain and America. *Criminology & Public Policy* 3(3), 497–526.
- Zakon o privatnom obezbeđenju. *Službeni glasnik RS*, 104/2013, 42/2015.
- Žunić Pavlović, V., Kovačević Lepojević, M. & Merdović, B. (2011). The implementation of the situational prevention measures in schools. Archibald Reiss days, 707–717.